

Др Оливер Лајић, доцент
Криминалистичко-полицijske академије у Београду

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД СИСТЕМА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ И ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНЕ СТЕЧЕНЕ КРИМИНАЛОМ¹

Сажетак: Након уводних излагања, у којима се осврће на модалитете одузимања имовине криминалног порекла присутне у савременим правним системима и наглашава захтевани стандард доказа као један од кључних фактора њиховог спецификаума, аутор у крајним црпама даје упоредни преглед система за истраживање и одузимање имовине стечене криминалом у неколико европских земаља и САД. При томе, апрофитира нормативне елементе којима су одржени услови и делокрућ примене овог инстинтута, првенствено у светлу везаности за кривични поступак, као и надлежности за спровођење истражног процеса и поступка одузимања. У завршном делу рада аутор закључује да су основне карактеристике система за одузимање криминалног бојкота везаног за кривични поступак, који се данас примењују у развијеним европским земљама и САД, измењена правила доказног поступка, која подразумевају мање лабудну улогу лица у чије поштење се сумња, примена овог инстинтута само код ограничене круће кривичних дела и специјализованих истражних субјекта и овлаштења.

Кључне речи: Истраживање имовине стечене криминалом, финансијске истраге, одузимање имовине стечене криминалом, упоредни преглед правних система.

¹ Рад је резултат научноистраживачког пројекта под називом *Развој инстициуционалних капацитета, стандарда и процедура за сувојствављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*, под покровитељством Министарства просвете и науке Републике Србије (бр. 179045, 2011–2014).

УВОД

Искуства у области примене института одузимања имовинске користи стечене кривичним делом говоре да он није нашао пуну примену код појединачних кривичних дела којима је стицана имовинска корист, док је, у склопу класичних средстава кривичноправне реакције, показао слабости пред феноменом организованог криминала.² Због тога је у већини европских законодавстава с краја претходог и почетка овог века могуће уочити тренд увођења законских одредаба у чијем центру пажње се, поред конкретног учиниоца и кривичног дела, све више налази и свеукупна криминална активност, нарочито организованих криминалних група. У складу с тим, све више пажње посвећује се истраживању токова добити остварене криминалом, стварању одговарајућих механизма за њихово идентификовање и обезбеђење, а затим и њихово одузимање у кривичном поступку, углавном уз примену правних претпоставки и пребацивање терета доказивања.

Како примећује Laudatti, током последњих двадесет година борба против стицања богатства путем криминала развијала се у два правца: 1) кроз контролу промета имовине стечене кривичним делима организованог криминала и 2) кроз контролу концентрације незаконито стеченог богатства, несразмерног с приходима, које гомилају лица осумњичена да припадају мафијашким организацијама или окривљени за кривична дела организованог криминала.³ У складу с првом тенденцијом, развијана је и правна регулатива којом се настојало спречити прање новца, а у складу с другом, развијана су законодавна решења којима се настојао створити одговарајући правни оквир за лишавање криминалаца незаконито стечене добити, уз истовремено поштовање стандарда људских права. У редовима који следе биће дат кратак приказ развоја и актуелног стања у неколико европских законодавстава, у погледу истраживања и одузимања имовине проистекле из кривичних дела, од којих су нека имала несумњиво снажан утицај и на решења која су од недавно актуелна у домаћим правним оквирима.

Но, пре детаљнијих разматрања система одузимања криминалне добити у кривичном поступку, у упоредном праву, треба поменути да постоје различити модалитети путем којих се ова мера реализује. Тако, разликују се судски и вансудски поступци одузимања,⁴ а у оквиру судских, одузи-

² О. Лајић, О правој природи института одузимања имовине проистекле из кривичног дела, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XLIV(2), 2010, стр. 349.

³ А. Laudatti, Il sistema di contrasto alla ricchezza illecita nella legislazione europea, *International Conference on Asset Forfeiture*, Belgrade: Special Prosecutor's Office Belgrade, US Department of Justice OPDAT & US Embassy of Belgrade, OSCE – Mission to Serbia, 2007, p. 4.

⁴ Г. П. Илић, Одузимање имовине стечене криминалом, *Ревизија за безбедност - стиручни часопис о корупцији и организованом криминалу*, II(5), 2008, стр. 8; Т. Лукић, *Одузимање имо-*

мање које се спроводи у кривичном (*in personam*), односно у парничном поступку (*ad rem*), независно или паралелно са кривичним поступком. У оквиру несудских поступака обично се помиње административно одузимање, односно одузимање од стране надлежних државних органа, у управном поступку (нпр. пореских органа или истражних агенција). Поред наведених, могу се установити и друге поделе, које махом имају теоријски значај. Тако, поделу система одузимања везаних за кривични поступак могуће је извршити и према односу имовине и кривичног дела за које се суди, и то у три групе: одузимање имовине проистекле из кривичног дела које је предмет поступка, одузимање имовине која није проистекла из кривичног дела за које се учиниоцу суди, него из претходних криминалних активности, и прописивање појединих кривичних дела за активности везане за имовину проистеклу из кривичног дела.⁵ Илустрације ради, у прву групу припадало би одузимање имовинске користи стечене кривичним делом какво је више од пола века познато у нашем праву, у другу категорију припадало би одузимање имовине проистекле из кривичног дела недавно уведено Законом о одузимању имовине проистекле из кривичног дела,⁶ док је типични представник треће групе активности прописивање кривичног дела прања новца.

Једна од подела могла би се установити и на основу стандарда који се траже за доказивање криминалног порекла имовине. Freiberg говори да у европским земљама у којима су процеси конфискације саставни део кривичног поступка, стандарди доказивања који се у том погледу намећу пред тужилаштво подразумевају повезивање кривичног дела са криминалном добити, што чини *кривични стандард за доказе*. Међутим, у државама са обичајним правом, процеси конфискације сматрају се повезаним, али ипак одвојеним од кривичног процеса, и сврставају се у грађанске процесе. У том случају тужилаштво за покретање случаја тражи само *равнотежу вероватноћа* (енг. *the balance of probabilities*). При томе, шеснаест земаља FATF примењује кривичне стандарде за доказе, у шест је дозвољен грађански стандард,

вине криминалима, Београд: Пословни биро, 2009, стр. 73; Б. Николић, Одузимање имовине стечене криминалом – међународни стандарди, упоредна решења и пракса Европског суда за људска права. У: Г. П. Илић, Б. Николић, М. Мајић, Ђ. Мелило, *Коментар Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела са прегледом релевантних међународних докумената, ујоредноправних решења и праксе ЕСЈП*, 5-30, Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, 2009, стр. 18; А. Трешњев, О радној верзији Нацрта закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Ревизија за безбедност – стиручни часопис о корупцији и организованој криминалу*, II(7), 2008, стр. 20.

⁵ А. Трешњев, *op. cit.*, стр. 20.

⁶ Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела (ЗОИПКД), Сл. гласник РС, бр. 97/08.

док се у три земље примењују оба стандарда, зависно од природе процеса.⁷ Предмет интересовања у даљим излагањима биће у првом реду одузимање криминалне добити које је везано за кривични поступак.

Италија

Италија је држава чије су законодавни органи у последње две деценије XX века предузели пионирске кораке на плану одузимања криминалне добити, а кључни догађаји, у том погледу, били су убиство сицилијанског комунистичког лидера Ла Тореа, 1982. године, и судије Фалконеа и тужиоца Борселина, 1992. године. Након ових догађаја уследиле су прекретнице на законодавном пољу, које су омогућиле борбу против финансијске моћи мафије. Претходно је и у италијанском, као и у већини европских законодавстава, постојала само могућност одузимања користи стечене извршењем кривичног дела (ит. *confisca*), а на основу чл. 240. Кривичног законика,⁸ уз неопходан предуслов у виду постојања осуђујуће судске пресуде. По својој правној природи, у италијанском правном систему ова мера представља меру безбедности према стварима, из оквира система кривичноправних санкција, мада међу италијанским ауторима није спорна њена *sui generis* природа.⁹

Године 1982. италијански Кривични законик допуњен тако што су му додате одредбе којима се кажњава учествовање у криминалним организацијама мафијашког типа (чл. 416-*bis*, познат као Ла Торе акт), а у случају оптужбе за ово дело, конфискацији су поделгали предмети коришћени или намењени извршењу кривичних дела, као и имовина која представља производ или добит од таквих кривичних дела или предмет и имовина проистекле из њих.¹⁰ Поменуто 1992. године, донет је Закон бр. 356/92 о борби против имовине мафијашких организација, а две године касније, Законом бр. 504 додаје му се чл. 12-*sexies*, којим се уводи могућност ублажавања терета доказивања порекла имовине. У случају оптужбе за дела из поменутог Закона, тужилац има обавезу да докаже извршење кривичног дела, као и да пружи доказе о имовини која припада окривљеном, односно

⁷ A. Freiberg, Confiscating the profits. *Reform*, 73, 1998, p. 68.

⁸ Codice penale, доступан 1. јуна 2010. на: <http://dbase.ipzs.it/cgi-free/db2www/notai/arti.mac/input?swpag=12E>

⁹ Е. Ивичевић, Утврђивање имовинске користи стечене казним дјелом у хрватском праву, *Хрватски љејојис за казно право и праксу*, 11(1), 2004, стр. 218.

¹⁰ У временском периоду између 1982. и 1986. године, приближно је 15000 људи било ухапшено широм Италије због криминалног учешћа у мафији; 706 људи је било изведено на суд у Палерму; више од пола ових оптужених, укључујући и неколико мафијашких босова, добили су казне затвора у дугогодишњем или доживотном трајању, а цео поступак је назван "taxi-processo" (в. L. Paoli, Crime, Italian Style, *Daedalus* 130(3), 2001, p. 177.).

њену несразмеру законитим активностима и пријављеним приходима. Одбрана, последично, мора да докаже законито порекло имовине, у супротном, имовина се обавезно конфискује. Конфискација је обавезна за сва кривична дела извршена у оквиру криминалне организације мафијашког типа, као и за кривична дела утаје, односно проневере, корупције, робовласништва, изнуде, трговине људима, отмице, зеленаштва, прања новца, прикривања и трговине дрогом,¹¹ и то за сву имовину која је посредно или непосредно повезана са почињеним кривичним делом.

Значајно је да је Касациони суд Италије, пресудом бр. 920, од 19. јануара 2004. године, донео одлуку према којој имовина не мора потицати од појединачне криминалне радње због које је осуда изречена, односно да се конфискација заснива на самој осуди лица које том имовином располаже.¹² Судија, дакле, не мора тражити било какву везу између порекла конфисковане имовине и кривичног дела за које је изречена осуђујућа пресуда, чиме је, како наводи Laudatti, по први пут у италијанском правном поретку прекинута веза између конфискације имовине и кривичног дела којим је та имовина створена. Према поменутом аутору, ово би значило да конфискацију треба наредити увек када постоји несразмера између економске вредности имовине којом осуђено лице располаже и пријављених прихода, без уверљивог оправдања порекла тих ствари.¹³

У складу с изузетно развијеним нормативним оквиром за борбу против стицања незаконите добити, у Италији постоји и широк спектар субјеката који имају надлежности у вези са истраживањима токова криминалне добити и њеним одузимањем. Истраге с циљем проналаска прихода од криминала могу бити предузете од стране (1) *Direzione Investigativa Antimafia (DIA)*; (2) *Raggruppamento Operativo Speciale (ROS)* у оквиру *Carabinieri*; (3) *Comando Investigazioni Economico Finanziarie (CIEF)* недавно утврђен унутар *Guardia di Finanza*, као и (4) *Servizio centrale operativo (SCO)* из *Polizia di Stato*.¹⁴

Иако су предмет грађанскоправног одузимања, као специфичност италијанског правног режима вреди поменути и тзв. "личне превентивне мере" (ит. *misure di prevenzione personale*). Ове мере примењују се према члановима криминалних организација, а засноване на идеји о спречавању друштвене опасности која долази од појединаца. Замишљене су тако да отклањају оне околности које омогућују појединцу вршење кривичних дела.

¹¹ У питању су чл. 314, 317, 318, 600, 601, 629, 630, 644, 648, 648bis, 73. и 74. Кривичног законика Италије.

¹² A. Laudatti, *op. cit.* p. 13.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ B. Vettori, *Tough on Criminal Wealth - Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*, Dordrecht: Springer, 2006, pp. 78-79.

Могу бити у различитим видовима, усмерене директно против личности, као нпр. специјални надзор, забрана или обавеза пребивања у одређеном месту, или усмерене против имовине (*confisca di prevenzione*), када се састоје у одузимању добара. Vettori наводи да је уобичајено да превентивне мере усмерене директно против личности прате и поменуте финансијске мере, што чини италијански систем конфискације "хибридом", који је по својој природи нешто између кривичног и грађанскоправног одузимања".¹⁵

Велика Британија

Материја истраживања и одузимања прихода од криминала у Великој Британији првобитно је била садржана у више прописа, те је била одређена Законом о трговини дрогама из 1994. године (*Drugs Trafficking Act*),¹⁶ за кривична дела у вези трговине дрогама, као и у VI поглављу британског кривичнопроцесног закона из 1988. године (*Criminal Justice Act*),¹⁷ за остала кривична дела. Према Закону о трговини дрогама из 1994. године, суд је приликом утврђивања да ли је остварена имовинска корист од трговања дрогом, полазио од законске претпоставке, према којој је сва имовина стечена током шест година пре почетка кривичног поступка стечена овом незаконитом делатношћу, као и да су сви расходи које је окривљени имао у том периоду плаћени средствима добијеним од ове незаконите активности.¹⁸ У питању је била оборива претпоставка, те се остављало окривљеном да је оспорава и да пружи релевантне доказе којима потврђује своје тврдње.

Године 2002. донет је Закон о приходима од криминала (*Proceeds of Crime Act*),¹⁹ којим су потпуно реновиран прописи о присвајању добити од криминала у Великој Британији и обједињена правила везана за кривична дела трговине дрогом и остала кривична дела.²⁰ Суд најпре мора установити криминални начин живота окривљеног (енг. *criminal lifestyle*), а затим и да је стекао имовину из такве делатности, што му омогућава да примени претходно поменуте претпоставке о криминалном пореклу имовине, односно о плаћању расхода средствима стеченим криминалом у ше-

¹⁵ B. Vettori, *op. cit.* p. 9.

¹⁶ Текст прописа доступан 1. јуна 2010. на: www.opsi.gov.uk/ACTS/acts1994/uk-pga_19940037_en_1

¹⁷ Текст прописа доступан 25. јануара 2011. на: <http://www.legislation.gov.uk/uk-pga/1998/33/contents>

¹⁸ M. Levi, L. Osofsky, *Investigating, seizing and confiscating the proceeds of crime*, London: Home Office Police Department, 1995, pp. 19-20.

¹⁹ Текст прописа доступан 1. јуна 2010. на: www.opsi.gov.uk/acts/acts2002/uk-pga_20020029_en_1

²⁰ B. Vettori, *op. cit.* p. 104.

стогодишњем периоду. Тражени стандард доказа је на нивоу који се примењује у грађанским парницама, тј. на нивоу *равнојезе вероватноће* (енг. *the balance of probabilities*) и нижи је од стандарда који се иначе тражи у кривичном поступку, а који мора бити *ван разумне сумње* (енг. *beyond a reasonable doubt*).²¹

Ирска

До 1996. године лишавање незаконито стеченог богатства у Ирској могло се постићи само путем кривичног гоњења. Два драматична догађаја повезана са трговином дрогама, који су се одиграли поменуто године (убиство Гегу McCabe-а истражитеља ирске полиције и Veronice Guerin, новинарке *Sunday Independent-a*), шокирали су јавно мњење у Ирској и довели до ревизије националног система конфискације.²² Захваљујући новом Закону о одузимању добити од криминала (*The Proceeds of Crime Act*, 1996), који је уследио као законодавна реакција, у ирски правосудни систем уведена је грађанска конфискација добити од криминала.

Режим проширене конфискације у кривичном поступку предвиђен је само за кривично дело трговине дрогом и у оваквим предметима суд користи правну претпоставку о криминалном пореклу имовине оптуженог која је стечена у претходних шест година. Такође, претпоставља се и да су сви трошкови које је имао у поменутом периоду финансирани новцем добијеним од трговине дрогом.²³ За осуду и одузимање криминалне добити захтевају се различити доказни стандарди. Као и у правном систему Велике Британије, за доказивање кривице захтева се доказаност ван сваке сумње, док је за одузимање криминалне добити довољна испуњеност стандарда који подразумева равнотежу вероватноћа.

Неопходан предуслов за одузимање криминалне добити у кривичном поступку увек је осуђујућа пресуда. Међутим, како је организаторе криминалних група у великом броју случајева готово немогуће обухватити таквом пресудом, у пракси се најчешће прибегава грађанскоправном одузимању. За спровођење овог поступка основано је посебно мултифункционално тело, Биро за незаконито стечену добит (*Criminal Assets Bureau*), у чијој је надлежности идентификовање и истраживање стечене криминалне добити,

²¹ Истим Законом уведена је и могућност грађанскоправне заплене, уколико судски органи потврде да неће доћи до кривичног гоњења. На бази овог закона основана је и посебна Агенција за повраћај средстава (*Assets Recovery Agency*), независно од полиције и тужилаштва, али по налогу суда. Суштина грађанскоправног одузимања имовине састоји се у томе што се поступак води над имовином за коју мора бити доказано да има везе с незаконитим понашањем (поступак *in rem*), одвојено од кривичног поступка (*in personam*).

²² B. Vettori, *op. cit.* p. 70.

²³ *Ibidem*.

покретање поступака за њено одузимање, као и предузимање мера у циљу очувања вредности привремено одузете имовине, односно располагање одузетом имовином. Закони о одузимању добити од криминала и Бироу за незаконито стечену добит, из 1996. године, чине свеобухватан пакет прописа усмерених ка заплени имовине стечене криминалом, који може да представља модел за остале европске јурисдикције.²⁴

Холандија

У анализи упоредног законодавства, Холандија се може сматрати земљом која је, поштујући тенденције међународног законодавства, питање конфискације имовине третира као један од приоритета у борби против организованог криминала.²⁵ У овој земљи је 1993. године уведена нова законска регулатива којом је омогућено тзв. проширено одузимање имовинске користи, а с циљем јачања нормативних капацитета за лишавање криминалаца незаконито стеченог богатства. Претходно је имовина могла бити предмет одузимања само ако је доказана директна веза између извршења кривичног дела за коју се оптужени терети и његове имовине. Након законодавних реформи, налог за одузимање имовине (чл. 36е, §§ 2. и 3. Кривичног закона)²⁶ омогућио је одузимање имовине иако не постоји директна веза између дела садржаних у оптужници и имовине оптуженог. Јавни тужилац мора доказати тврдњу да је умешаност окривљеног у криминалне акте, који формално нису предмет оптужбе, допринела увећању његове имовине.²⁷ При томе се траже "довољни докази" (енг. *sufficient evidence*), што је незнатно нижи стандард доказивања од оног који се захтева у кривичним стварима.²⁸

Поступак одузимања криминале добити одвојен је у односу на кривични поступак, те је и одлука о одузимању одвојена од одлуке о кривичној ствари. Одвојеност поступака представља повољну околност за органе истраге и гоњења, с обзиром да у финансијским истраживањима нису

²⁴ M. Levi, Reversal of the burden of proof in confiscation of the proceeds of crime: a Council of Europe Best Practice Survey, Strasbourg: Council of Europe – European Committee of Crime Problems (CDPC), 2000. p. 21.

²⁵ Р. Драгичевић-Дичић, Одузимање противправно стечене имовинске користи – међународни стандарди и упоредноправна решења, у: М. Грубач и сар., *Борба против организованог криминала у Србији – од њосвојећеї законодавства до свеобухватної предлоїа реформе* (293-306), Београд: UNICRI, 2008, стр. 299.

²⁶ Текст прописа доступан 3. јуна 2010. на: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwened.htm#Criminal%20Law>

²⁷ H. Nelen, Hit them where it hurts most? – The proceeds-of-crime approach in the Netherlands, *Crime, Law & Social Change*, 41(5), 2004, p. 519.

²⁸ B. Vettori, *op. cit.* p. 89.

ограничени релативно кратким роковима који су предвиђени за истрагу кривичних ствари. Финансијска истраживања врше се под надзором јавног тужиоца, од стране специјализованих полицијских јединица (*Financial Support Bureaux – FSB*), уз употребу широког спектра специјалних истражних техника, и могу бити спроведена у року од две године по завршетку првостепеног поступка у којем се оптужени оглашава кривим.

Финансијска истрага одвија се под контролом суда, који може наложити хитно или убрзано окончање, а јавни тужилац има обавезу периодичног извештавања суда о добијеним резултатима. Иако формално одвојени, поступак финансијске истраге везан је за кривични поступак, утолико што његово обустављање аутоматски доводи и до прекида финансијске истраге. Одлука суда да одузме илегално стечену имовину претвара се у дуг који оптужени мора да плати држави. Уколико он то одбије, алтернатива је затворска казна у трајању до шест година. У функцији обезбеђења наплате, постоји могућност привременог одузимања добара окривљеног, било да је у питању покретна или непокретна имовина (бродови, летилице, акције, хартије од вредности, депозити на банкарским рачунима итд.). Управљање привремено одузетим и одузетим средствима поверено је Агенцији за одузета криминална добра (*Criminal Assets Deprivation Bureau – BOOM*), која је у склопу Службе јавног тужиоца (*Public Prosecution Service – PPS*).

Предмет може бити окончан и нагодбом, по одредбама чл. 74. Кривичног закона. Наиме, уколико оптужени надоканди штету нанету извршењем кривичног дела или плати одређену суму новца држави, у висини имовине коју је стекао, а ради се о кривичном делу за које је предвиђена максимална казна затвора до шест година, не постоји могућност да се предмет поново нађе на суду. Од 1993. године постоји и посебан институт који се односи на одузимање илегално стечене добити, у форми споразума (чл. 511.ц Закона о кривичном поступку). Наиме, споразум се може закључити и код кривичних дела за које је прописана казна затвора преко шест година, с циљем конфисковања илегално стечене зараде, чиме се спречава започињање редовног процеса конфискације, али се не дира у право државе да гони за почињена кривична дела којима је оваква зарада стечена.²⁹

Немачка

Мада су и у Немачкој постојали заговорници теорије према којој су прописи о одузимању имовинске користи стечене кривичним делом сасвим довољни да би криминалци били лишени незаконито стеченог богатства, исти аутори су признавали недовољност ових одредаба у случајевима

²⁹ Види шире: Н. Nelen, *op. cit.* p. 520.

организованог криминала.³⁰ Увиђајући неопходност, немачки законодавац је значајно допунио нормативни оквир за одузимање добити стечене криминалом доношењем Закона за борбу против трговине наркотицима и других облика организованог криминала (*OrgKG*), који се примењује од 1992. године. Претходно, од учинилаца је могла бити одузета имовинска корист стечена кривичним делом (*Verfall*), на основу материјалноправне одредбе (§ 73 StGB) које у немачком праву датира још од 1963. године. Примена ове мере није условљена постојањем кривице, него само предусловом да је учињеним кривичним делом прибављена имовинска корист.³¹

Законодавном реформом из 1992. године уведене су одредбе о проширеном одузимању криминалне добити. Од тада се, поред примене тзв. "брuto начела" у одузимању имовинске користи стечене извршењем кривичног дела, од окривљеног за кривична дела организованог криминала, може одузети и профит за који се претпоставља да је стечен криминалном делатношћу, о чему треба приложити одговарајуће доказе.³² Занимљиво је поменути и да је новим прописима била уведена могућност изрицања имовинске казне, као споредне (поред главне казне доживотног затвора или затвора дужег од две године), чији је износ одговарао вредности целокупне имовине осуђеног, а за тешка кривична дела извршена од стране криминалних организација, на која су се примењивала правила о проширеној конфискацији. Ова могућност укинута је након проглашавања предметне одредбе неуставном од стране Савезног уставног суда (*Bundesverfassungsgericht*), 2002. године. Као и у холандском законодавству, поступак одузимања криминалне добити тече независно од кривичног поступка. Према одредбама § 76a StGB, одузимање криминалном стечених добара могуће је и у случајевима када ни једна особа не буде гоњена или осуђена.

У Немачкој постоје бројне специјализоване криминалистичке јединице и службе, и то на савезном (*Bundeskriminalamt*) или покрајинском нивоу (*Landeskriminalamt*). Под руководством и контролом јавног тужиоца, оне предузимају радње усмерена ка проналажењу незаконито стечених добара и утврђивању околности релевантних за испитивање порекла имовине оптуженог и врше њено привремено одузимање. Финансијске истраге морају бити спровођене над било којом особом за коју постоји сумња да је остварила добит криминалним деловањем или ако је примила добити од криминала као помагач. Поменуте службе имају на располагању широк дијапазон специјалних истражних техника.

³⁰ V. Bangert, Theorie und Praxis der Gewinnabschöpfung, *Kriminalistik*, 55(10), 2001, p. 658.

³¹ Е. Ивичевић, *op. cit.* стр. 218.

³² В. Vettori, *op. cit.* p. 62.

Француска

Француски Кривични законик (*Code pénal*)³³ предвиђа тројни институт конфискације, који може бити казна, мера безбедности или накнада штете,³⁴ а одредба која чини правни основ за одузимање садржана је у чл. 131-21 поменутог прописа. Иначе, национални систем конфискације допуњен је 1994. године, када је ступио на снагу нови Кривични законик. Претходно је постојала *confiscation générale*, која је лишавала учиниоца целокупне имовине, и *confiscation spéciale*, која се односила на део учиниоцевих добара. Разлика је елиминисана поменутим Кривичним закоником из 1994, те се конфискација сада посматра само као *spéciale*. Конфискација целокупне имовине оптуженог ограничена је искључиво на тачно одређене преступе, укључујући најозбиљније случајеве трговине дрогом,³⁵ када до изражаја долази њена казнена компонента.

На основу поменутог члана Кривичног законика (§ 1.) могу се одузети опасни предмети, чије је одузимање се налаже одредбама Кривичног закона. У таквим случајевима ради се о одузимању предмета у функцији мере безбедности. У § 2. истог члана одређује се конфискација прихода који потиче од извршења кривичног дела, док се § 3. односи на конфискацију еквивалента вредности прибављене користи, у случајевима у којима предмети или вредности који подлежу конфискацији више нису доступни. Увођење одредбе о одузимању вредносног еквивалента разрешило је бројна судска неслагања по овом питању.³⁶ Битно је напоменути да је у француском правном систему тужилац обавезан да у потпуности докаже криминално порекло средстава која потичу од криминала. Изузетак у том погледу представљају, од 1996. године, кривична дела у вези с дрогом, код којих учинилац треба да докаже законито порекло средстава којима располаже. Одузета добра прелазе у власништво државе, осим уколико закон налаже њихово обавезно уништавање.

У Француској постоји више субјеката који су задужени за спровођење финансијских истрага. То су француска обавештајна јединица (*FIU*), под називом *Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins (TRACFIN)*, коју чине представници Министарства економије, финансија и индустрије, и јединица у саставу Министарства унутрашњих послова – *Office Central pour la Répression de la Grande Délinquance Financière (OCRGDF)*, обе основане 1990. године. Предмет финансијских истра-

³³ Текст прописа доступан 4. јуна 2010. на: http://lexinter.net/ENGLISH/penal_code.htm

³⁴ Е. Ивичевић, *op. cit.* стр. 218.

³⁵ В. Vettori, *op. cit.* p. 58.

³⁶ F. Desportes, F. Le Guehec, *Le nouveau droit pénal. Tome 1 – Droit pénal général*, Paris: Economica, 1997, p. 627.

га може бити свако лице за које се сумња да је приходовало од криминала или стекло профит од криминала као помагач, при чему је дозвољена употреба специјалних истражних техника.³⁷

САД

Правни систем Сједињених Америчких Држава специфичан је по томе што има један од најразвијенијих нормативних оквира за одузимање имовине проистекле из криминала. Ова чињеница очигледно је утицала на ефективност у практичном деловању, тако да се САД оцењују као најуспешније у смислу примене закона о конфискацији, како на државном, тако и на федералном нивоу.³⁸ У оквирима правног система САД, одузимање криминалне добити могуће је у кривичном (21 U.S.C. 881; 18 U.S.C. 981) и грађанском поступку (21 U.S.C. 853a; 18 U.S.C. 982), а поред одузимања у судским поступцима, оно се спроводи и у поједностављеном административном поступку. У САД постоји више од стотину федералних закона који дозвољавају грађанску конфискацију, али широку примену имају углавном одредбе које се односе на трговину дрогама, праће новца и организовани криминал.³⁹ Да је у питању активност која се налази високо на листи приоритета америчке администрације, сведочи и чињеница да је током 2004. и 2005. године у Фонд САД за одузимање имовине инвестирано укупно нешто више од 1,6 милијарди америчких долара.⁴⁰

Одлука суда о одузимању имовине доноси се у кривичном поступку који је покренут, вођен и окончан осудом лица оптуженог за кривично дело са којим је имовина повезана. То значи да се овде ради о поступку *in personam*, у којем мора бити доказано криминално порекло имовине која је предмет одузимања. Предлог тужиоца у правцу одузимања имовине стечене криминалом представља посебну тачку оптужнице, а стандард доказа који се тражи за одлуку о њеном одузимању нижи је и у кривичном поступку од стандарда који се захтева за одлуку о кривици. У првом случају неопходна је претежност доказа (*preponderance of evidence*), за разлику од доказаности ван разумне сумње (*beyond a reasonable doubt*), која мора бити испуњена за изрицање одлуке о кривици.⁴¹ Имовина која је предмет одузимања у кривичном поступку мора бити у власништву осуђеног лица, а у

³⁷ B. Vettori, *op. cit.* p. 58.

³⁸ A. Freiberg, *op. cit.* p. 70.

³⁹ A. Freiberg, *op. cit.* p. 67.

⁴⁰ N. Fuller, Confiscation and Distribution of Assets, *International Conference on Asset Forfeiture*, Belgrade: Special Prosecutor's Office Belgrade, US Department of Justice OPDAT & US Embassy of Belgrade, OSCE – Mission to Serbia, 2007, p. 3.

⁴¹ Б. Николић, *op. cit.* стр. 22.

случају да не може бити лоцирана, или је пренета на треће лице, односно ако јој је знатно умањена вредност, или је помешана са другом имовином, право дозвољава могућност одузимања друге имовине од осуђеног, у замену за имовину стечену кривичним делом.⁴²

Осим одузимања у кривичном поступку, у систему САД често се практикује поступак одузимања у грађанском поступку, а још чешће одузимање у административном поступку. Основна карактеристика одузимања у грађанском поступку је независност од кривичног гоњења (поступак *in rem*), уз снижени стандард доказа о криминалном пореклу имовине. Административно одузимање, са друге стране, спроводи се у потпуности без учешћа суда, од стране истражних агенција, као што су Федерални истражни биро (*Federal Bureau of Investigation – FBI*), Управе за борбу против дроге (*Drug Enforcement Administration – DEA*), Управе за имиграцију и царине (*Immigration and Customs Enforcement*) итд. Имовина која се одузима у административном поступку не сме бити предмет било каквих других потраживања.

У пракси се најчешће дешава да илегално стечен новац буде пронађен код лица која не могу дати адекватно оправдање за његово поседовање, те обично одричу било какву повезаност, имајући у виду да би, у супротном, били у обавези да докажу његово законито порекло. Како би им то тешко пошло за руком, прибагавају тактици напуштања инкриминисане ствари. Истражне агенције тада новац одузимају, те уколико се у наредном периоду не јави нико ко би га потраживао, а тиме био дужан и да објасни одакле му, он припада држави, односно одговарајућим државним агенцијама. На овај начин остварује се знатан буџетски прилив, али су принципи на којима се заснива поступак административног одузимања, као и практично поступање владиних агенција засновано на датом правном оквиру предмет оштрих критика, од којих су најпознатије изнете у раду *Policing for Profit: The Drug War's Hidden Economic Agenda*, аутора Blumenson и Nilsen.⁴³

Закључак

Један угледни западни аутор својевремено је изнео тезу, која сасвим сигурно није далеко од истине, а према којој је, "у одсуству одговарајуће прилике, већина људи поштена и од поверења".⁴⁴ Само по себи намеће се питање у којој мери су прилике за зараду криминалом учестале у неком друштву, а још више питање одговарајуће друштвене и правне реакције на

⁴² Б. Николић, *op. cit.* стр. 22-23.

⁴³ Е. Blumenson, Е. Nilsen, *Policing for Profit: The Drug War's Hidden Economic Agenda*, *The University of Chicago Law Review*, 65(35), 1998, pp. 35-119.

⁴⁴ G. A. Manning, *Financial Investigation and Forensic Accounting*. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group, 2005, p. 15.

понашања у којима је вероватно да је стечено незаконито богатство. Очигледно је да се у реалном животу, а нарочито у криминалном миљеу, свакодневно отварају бројне могућности прибављања имовинске користи на праву супротан начин, било да су у питању активности незаконите саме по себи (нпр. трговина људима или наркотицима) или илегалне активности у правно уређеном амбијенту (нпр. криминал у привредном пословању). Нарочиту пажњу привлачи организовани криминал, као посебно опасан у том погледу, с обзиром да најчешће коруптивним или другим видовима незаконитог деловања поткопава здраве основе друштва. Његовом развоју допринела је и глобализација, која је извршила позитиван утицај на светску економију, али исто тако и довела и до стварања нових могућности за појаву организованог криминала, као и нових изазова са којима ће се суочити правосудни системи и органи реда.⁴⁵

У описаним условима традиционални систем кривичноправне реакције, који у првом реду подразумева затворску казну, не даје адекватне резултате, махом захваљујући великој финансијској потпори коју имају криминалне групе, и чињенице да оне, како примећује Vettori, много више зависе од финансија, него од људи који обављају њихов "прљави посао".⁴⁶ Поменути чињенични склоп несумњиво је утицао на већину европских законодаваца да размисле у правцу увођења нових инструмената којим би се на ефикаснији начин утицало у правцу уклањања мотива за бављење организованим криминалом, који се најчешће идентификује као моћ заснована на финансијском богатству.

Претходно изнета упоредна анализа показује да је свест о потреби мењања приступа у борби против организованог криминала сазрела почетком 90-их година прошлог века, али и да овај процес није увек текао глатко. Наиме, неке од посленика јавне речи коштало је живота заговарање борбе против организованог криминала путем увођења института одузимања криминалне имовине, након чега је следила оштра реакција државних органа, који очигледно нису смели дозволити да се криминалне организације покажу моћнијим од државе. Проблеме су представљали и недостатак знања, искуства или заинтересованости код тужилаца, полицајаца и судија, као и непостојања посебних јединица или истражитеља специјализованих за финансијске истраге, у чему постоје знатне сличности са стањем које је у тој области до недавно егзистирало код нас.⁴⁷

⁴⁵ R.E. Bell, Proving the Criminal Origin of Property in Money-Laundering Prosecutions, *Journal of Money Laundering Control*, 4(1), 2000, p. 12.

⁴⁶ B. Vettori, *op. cit.* p. XI.

⁴⁷ В. Б. Бановић, О. Лајић, Улога полиције у поступку утврђивања имовинске користи стечене извршењем кривичних дела, *Ревизија за кривиминологију и кривично право*, 46(2), 2008, стр. 84.

Све поменуте околности довеле су до тога да се у већини европских законодавстава, као и у САД, усвоје нова "правила игре", знатно другачија у односу на раније позната. Измењена правила доказног поступка, која подразумевају мање лагодну улогу лица у чије поштење се сумња, примењена института само код ограниченог круга кривичних дела (који најчешће обухвата дела трговине дрогом, кривична дела организованог криминала или и друга тешка дела) и постојање специјализованих истражних субјеката и овлашћења, основне су карактеристике система за одузимање криминалног богатства везаног за кривични поступак, који се данас примењују у развијеним европским земљама и САД.

*Oliver Lajić, Ph.D., Assistant Professor
Academic of Criminalistic and Police Studies Belgrade*

Comparative Review of the Investigation and Confiscation of criminal assets

Abstract

In introduction author points to the necessity of adopting the institute of confiscation of criminal assets, supported by international experience, primarily due to the weakness of previously known institute confiscation of the proceeds of crime (for which the offender is being tried), showed in front of the phenomenon of organized crime. In doing so, he analyzes the modalities of confiscation of criminal origin present in modern legal systems and emphasizes the required standard of proof, as one of the key factors of their particularity. The following is a comparative review of the system for investigating and confiscation of criminal assets in Italy, Great Britain, Ireland, the Netherlands, Germany, France and the United States. There are emphasized the normative elements which affect to scope of application of this institute, especially in light of its connection to the criminal proceedings, as well as jurisdiction to realization of the investigation process and procedure of confiscation.

In the final part, the author concludes that appropriate social and institutional responses are very important for the effective fight against crime, every time if there is a suspicion about illegally acquired wealth. In doing so, particular attention arouses organized crime, particularly in the light of contemporary global trends, which, unfortunately, significantly affect the possibility of the development of organized crime, and development and/or covering up its financial component. In this sense, the author emphasizes that the basic characteristics of the system for investigation and confiscation of criminal assets connected to the criminal proceedings, which are used in developed european countries and the United States: (1) changed the rules of evidence, which means less convenient role of suspects, (2) the application of this mechanism to a limited number of crimes, which often includes drug trafficking and other serious crimes or organized crime, and (3) the existence of specialized subjects and investigative powers, which vary in relation to the classical powers related to the investigation of criminal offenses.

Key words: investigation of criminal assets, financial investigations, confiscation of proceeds of crime, a comparative review of the legal systems.